

Régi székely balladák.

1.

Bethlen Anna.

Sárdi Samu Bethlen János
Egy asztalnál ülnek vala.
Sárdi Samú szóval mondja:
„Komám, komám, édes komám!
A kend huga gonosz leány “

„Tanítsa ke' meg a hugát,
Hogy ne járjon éjszakánként
Istállóról istállóra:
Szép szolgálmat kötegeti,¹
Pej paripám ijegeti.“

„Megtanítom hónap reggel
Két karomnak erejével.
Két karomnak erejével,
Az kardomnak az élivel.“

Egyszer hallá Bethlen János
Piros papucs kopogását,
Piros papucs kopogását,
Selyem szoknya suhogását.
Ő is megyen istállóra.

„Szógám, szógám, édes szógám!
Nyítsd meg istállóm ajtaját!
„Nem nyithatom, édes gazdám,
Mert a lovam szabadon jár.
Ha kinyitom, elszalasztom:
Soha többet meg nem fogom.“

Úgy berúgá Bethlen János
Istállónak az ajtaját,
Úgy megveré Bethlen Annát:
Sárga haja kiszakada,
Piros vére kicsordula,
Selyem szoknya elhasada.

Szóval kérdi az ő ángya:
„Anna, Anna, Bethlen Anna!

Mi lelt téged Bethlen Anna?
Jó reggel fel szoktál kelni,
Rózsás kertedbe sétálni?“

„Jó reggel fel szoktam kelni,
Rózsás kertembe sétálni;
De a rózsá úg megsérte,
Hogy én térdig fekszem vérbe.“

„Rózsás kertembe sétáltam,
Ládám kulcsát nem találtam
Az után én lehajoltam:
Rózsabokor megakaszta,
Sárga hajam kiszakada,
Piros vérem kicsordula,
Selyem szoknya elhasada.“

„Anna, Anna, Bethlen Anna!
Menj fel te az udvarodba,
Udvarodnak közepébe,
Térdepelj le ott a földre:
Kérjed a te istenedet,
Bocsássa meg sok bűnedet!“

Felsétála Bethlen Anna,
Letérdele udvarára,
Udvarának közepébe:
Kéri ott a jó istenét,
Hogy bocsássa meg sok bűnét.
Oda méne Bethlen János,
Úgy lecsapá az ő fejét.

Szóval mondja az ő feje:
„Lányok, lányok, lánybarátim!
Vegyétek fel az én fejem.
Takarjátok gyenge győcsba,
Küldjétek el Kolozsvárra.
Tegyétek fel a Toronyba,
Hogy legyek én leány-példa.“

(Szabéd.)

*

Néhány sorral rövidebb változatát először Gyulaiék (*M. Népk. Gyűjt.* III. k. 18--20. l., Kriza János gyűjtéséből) közölték. Ott szeliden

¹ Költegeti.

mentegeti Bethlen János gyanúsított hugát s maga a vádló sebzi halálra a szolgáljához ellátogató szerelmes úri leányt, ki haldokolva, egész holt-tetemét küldetné el „ürmös borban“ „gyenge gyolcsba takarva“ ágyá-
val Kolozsvárra, hogy ott példája legyen az árvák sorsának.

A Szabédról Szabó Annától most előkerült s itt közölt ballada jóval régibbnek látszik s a másiknál eredetibbnek. Itt a vádra felindult Bethlen János a vádaskodó gazda képében ront a csábítóra: elébb csak megveri az istállóban talált Annát s újabb haragkitöréssel a reggeli találkozáskor végez vele végképen.

A ballada végén a levágott fej megszólal. E naiv túlzás a régi époszok hőseire emlékeztet. Tassónál, sőt Zrinyinél is találunk hasonlót. „Dsámer nagy csapással levágja Sár fejét. Amaz (helyesebben: emez) jajgatással fújja porban lelkét.“ (Zrinyiász. XI. 86.) Jókainál is találunk ilyent a Damokosokról regélő regényében. Balladáinkban gyakori a halottak beszélgetése, kik a Bethlen Anna módjára gyakorolnak — bár sehol másutt így fej nélkül.

Az az utolsó meghagyás, hogy a halott fejét tegyék ki elrettentő például a kolozsvári toronyba, egyszerűbb itt az egész test kitételénél, mely a másik későbbi balladaváltozatban csak utólagos ferdítés lehet. A kolozsvári torony (Turris Claudiopolitana, mint egy XVI. századi latin énekekben megénekeltek) az Óvár délkeleti szeglete táján emelkedett, a régi Lábasház mögött, a piaci templom mai tornyával átellenben s a míg fennállt, az elítélt bűnösök fogházául szolgált. S így alkalmas hely volt a bűnjelek kitételére. Szilágyi Sándor szerint 1594-ben a Báthory Zsigmond áldozataiból négy gazdag főurat szintén odazártak az óvári toronyba. (Erd. Orszgy. Eml. III. 334.)

A balladákban szereplők — Sárdi Samú helyett Krizánál Sárosi, egy újabb változatban pedig Biró Mihály — mind régi unitárius családból valók. A Bethleneknek is itt nem szereplő egyik ága unitárius volt a XVII. század első felében. A ballada Bethlen Jánosát a híres történetiróval, Erdély Sallustiusával, egynek vehetjük. Mint az uralkodó orthodox egyház lelkes hive, nagy pártfogója volt felekezetének mások elnyomásával is. Mint Udvarhelyszék főkirálybirája, könnyen tehetette ezt Apaffi kedvező korában. Az unitáriusoknak ez időtájt legkiválóbb ellenfele volt a nagyműveltségű és tudós Bethlen János.

Ily külső körülmények között keletkezett e ballada s valószínűleg felekezetes érdekből és unitárius szerzőtől, ki a Bethleneket bélyegző tragikus eseményt czélzatosan használta fel balladaszerű históriás énekekben s a hozzá fűződött tanulságot is szembeötlő igyekezettel az unitáriusok főfészkében, a kolozsváriak előtt mutatja fel — a XVII. századbeli főurai szabados életét megbélyegző példaképen.

Arról szó sem lehet, hogy itt bemutatott balladánk az eredeti. Ki tudja, mennyi és milyen változáson, átalakításon ment keresztül a nép ajkán kétszáz év hosszú folyamán.

Égy rövidre vont, teljesen népies változata csak az idén került elő az udvarhelyszéki Kadicsfalváról. Itt is Bethlen János öli meg testvérét, Bethlen Annát. (M. Nyö. 1905. 110.)

Balladánk többször említi a hősnő sárga haját. Ez régi költői vonás, mondhatnók klasszikus hagyomány. Mint ma a vörösnek, oly nagy tekintélye volt régen a sárga hajnak. Zrinyi valószínűleg Ovidius

után dicséri az ő kedvesének aranyos, szép haját. S nemcsak a mi olaszból vedlett Argirusunknak szép tündére, hanem a szépségbírálásban híres szakértő Párisnak tündéres Helenája is aranyhajú szépség volt.

Sajátságos, sőt végzetszerű itt e balladában a rózsáskert emlegetése. A székely balladák (Homlódi Zsuzsánna, A hegyi tolvaj, stb.) mint fővevő helyre küldik a rózsamezőbe a kivégzésre szánt áldozatot. Biró Szép Annát is a rózsamezőbe viszik gyilkosai s rózsabokor alá ül halála előtt. (M. Népk. Gyűjt. III. 21.)

Mint a szerelem legismertebb jelképét, az almát, a bibliából vette át népünk s ugyaninnen ered a Biró Anna Citrom pataka is; éppen úgy sok hagyományt örökölt Európa minden nemzete a klasszikus görög költészetből is. Nem térek itt ki az áldomásivásra s más ily általánosan elterjedt szokásra, csak egy különös görög vonatkozásra hívom fel a figyelmet. Néha gúnyosan emlegetik ma is, hogy az egybekelésnél nem voltak jelen s nem ők tartották a gyertyát. E czélzás eredete már Agamemnon feleségénél is kereshető, ki Sophokles tragédiája szerint készséggel tartotta volna a kíséző fáklyát leánya várt lakodalmán. Éppen ily találon gondolhatunk a rózsák s a rózsamező emlegetésénél a régi görögök és latinok klasszikus ünnepeire, hol leginkább és főképpen rózsakoszorúkkal díszítették fel magukat. Csatára is ünnepiesen feldíszítve keltek. S mind véres diadalok, mind fényes lakomáik alkalmával a rózsá el nem maradhatott. Talán e régi szokásokra való visszaemlékezés teszi népköltészetünkben oly veszedelmessé azokat a tövissekkal megrakott rózsákat és rózsamezőket.¹

Vikár Béla egyik tanulmányában Bethlen Annának Krizától közölt változatát trokheus lejtésűnek vallja s a Kalevalával egygyező ritmust talál benne. (Erd. Múz. 1899. 76.) Ámde csak egyes helyein lehet észrevenni e balladának némi csekély trokheus lejtését s kevés finn ősiség kereshető oly magyar verselésben, mely a XVII. századnál feljebb semmiképpen sem vihető.

2.

Csók Anikó.

Csók Anikó, mit gondolál,
Mikor hazúl elindulál?
„Én egyebet nem gondoltam:
Szerencsés útra indultam.“

„Csíkfalvából Jeddre mentem,
Jedd között csak széjjel néztem.
Onnan Vásárhelyre mentem.
Vásárhelyt három nap ültem.“

„Onnan vissza Jeddre mentem,
A jeddi hidra leültem.
Magyari Györgyöt ott látám.
Vidékből jött, úgy találám.“

„Magyari György, édes kincsem!
Mondja meg, mit tegyek, nékem:
Szolgáljak vagy férhez menjek?
Vagy magam gyilkosa legyek?“²

¹ Népies költészetünk e vonását klasszikus hagyománynak talán még sem tarthatjuk. — Szerk.

² Tordán is maradt fönn e veresszakhoz hasonló tartalmú régi ének. A felszédült s jövőjén aggódó szegény leány töprengése ez:

Nem tudom én, mit csináljak:
Férhez menjek, vagy beálljak?
Ha szolgálok, ruhát várok,
Férhez menve csak bút látok.

Egyik változatban: Férhez menve botot várok.

Székely változata *Vadrózsák*, 63. l.

Ha nem sajnálod éltedet,
Testvéredet, gyermekedet:
Adok én neked kötelet,
Kível elvégezd éltedet.

„Ne higgyen senki senkinek,
Senki álnok beszédinek;
Senki álnok beszédének,
Mint én hittem szeretőmnek.“

„Ő velem azt a jót tette:
A pántlikám letétette.¹
A pántlikám letétette,
A gyászruhát felvételte.“²

„Ő viseli a bokrétát,³
Ahoz való czifra gúnyját.
Én viselem a gyászruhát:
Holtig való gyalázatját.“

„Haragusznak rám a lányok,
Hogy az utcán le- s feljárom.
Ne haragudjatok lányok,
Mert én nem sokáig járok!“ —

(Szabéd.)

*

Ködös ősz lett a szép nyárból.
Kifogytunk a szép leányból,
Szép leányból, Csók Annából:
Egy szép leány barátunkból.

Csók Anikó, szép menyecske,⁴
Jaj, de gyenge volt az esze!
Gyenge eszit tudtam volna,
Egyet-kettőt szoltam volna.

Egyet-kettőt szoltam volna,
Csók Anikó most megvolna.
Kegyess legyen minden anya,
Ha gyermeke búját látja.

Csók Miklósné kegyetlen volt,
Az apja meg mostoha volt.
Oh, te kegyetlen Csók Sára,
Rعاد maradt a gúnyája.

Mikor gúnyját felveszed,
Vérrel virágozzék tested.
Tested vértől virágozzék,
Lelked mennytől eltávozzék!

Három részre oszlik e szép ballada, melynek szerzői lányok lehetnek. Az első öt szakban Csók Anikó hányatott életét, a 6—9 szakban élete végső tragédiáját, szerelmi csalódását és bánatát ismerjük meg szép ellentétekben. A 10—14 szakok barátnői részvétét tolmácsolják, kik kárhozzatják az elveszett lány kegyetlen rokonait. A harmadik részben foglalt tanulság pedig e balladát azon újabbkori székely balladák közé sorolja, melyeket, mintegy intő példaként, szembetűnő erkölcsi célzattal énekelnek.

A strófák nagy részének négyes rimjei a régi balladákat utánozzák.

Kanyaró Ferencz.

¹ A pántlika a leányság szimbóluma.

² A gyászruha özvegységet, itt bánatot jelent.

³ Legényhez való a bokréta. Kedvese legény maradt.

⁴ A menyecske megesett leány, ki csak felkötve hordhatja a haját.